

литически събрания ние днес действително не смеем да говорим само за доктрините си, а пък за другото — за тряскавото положение — за него не можем и да мислим: онова, което днеска си изградил като мисъл, утре се събаря пред очевителността на фактите.

Македония ще ни изяде главите, Найчо, но... не само в положителна смисъл, а и в отрицателна: оставим ли ние македонските революционери на своя глава в днешното им отчаяние, те ще извършат такива ужаси и ще предизвикат такива кръвопролития, че едва ли туй не ще предизвика съвместното окупиране на целия Балкански полуостров от двете ни непросени опекуници; — а вмесим ли се в делото на макед. революционери — тогаз ти знаеш какво рискуваме. Но трябва ти, Найчо, да помислиш и върху туй: най-лесното нещо на света е да се препоръчва въздържание¹, но аз мисля, че то не само не е винаги най-умното, но не е винаги и най-човечното...

За сега — прощавай. Вие във Видин сте длъжни да направите всичко, за да се съберат повечко помощи срещу изпатените Мицеву квитанции от хората Матов² и С-о: в Македония се свят трепе — цветът на народа ни — а възбуждалите селски маси от Рила до Пинд и не подозират, че ще имат в недалечния страшен ден оскъдия от водители. Затова те трябва да им се набавят! За Пирин ще заминат малко по малко една десеточленна революционна комисия от хора на ума и волята, която да даде нова душа на движението, а и за да привлече военоначалници в делото.

Да живее свободата, Найчо!

Поздравя приятелите и дай ми да ти стисна горещо ръката,
Твой Страшимиров

12

Драгий Найчо,

Прости ми, че забавих да ти отговоря: преди две седмици бях в едно гадно душевно настроение³. Мен ми писа и Колю Петков по същото, но вие забравяте, че политическите задачи не се решават с цифри, а с живота на хора — на стотини, на хиляди мили нам хора, цветът на народа ни. При туй политическата задача на днешния ден — решаването на Македонския въпрос — е гордиевият възел на нашето поколение. Е, добре, знайте: туй или инак Македония, а ведно с нея и България морално, ангажира туй лято всичкия си актив в борбата. Да се спре туй, — така може да се провиква Колю със своето добро сърце, а въпросът се решава с ками и револвери от представителите на организацията така, както е туй станало в много жалка форма и при нашето Средногорско въстание. Значи, въпросът за акцията е решен; да му се противодействува е равносилно с доктринерство от най-лошо естество. Трябва само да се обмисли как да му се съдействува. За там ние трябва да използваме своите принципи и там само ние можем да бъдем и съзнателно доктринери. Защото ние, по същество на нашите идеи, не можем да не съчувствуваме на великите борби за свобода. И пак по съществото на тези си идеи, ние не можем да допуснем някой да компрометира борбата за свобода на кой да е народ, а още повече на македонския, с който сме пчели от една кошера — творим и ще творим българска култура. За това ни е борбата против българския патриотизъм на казармените герои⁴. Там⁵... може да бъдем доктринери: до... патриотствуващи царедво... Македония не се нуждае и от

¹ Действително в решителни моменти Н. Цанов се отклонявал, колебал и не вземал категорично становище и отговорност. По същите причини той не пожелал да стане и министър след изборната победа в началото на 1902 г.

² Д. Матов, виден македонски деец.

³ Н. Цанов на свой ред му отговорил (вж. писмото му, без дата, съхранявано в Народната библиотека „В. Коларов“, ръкописен отдел), че и той е изпаднал в такова настроение и е обезверен и отчаян.

⁴ Има се предвид македонският върховистки комитет, оглавяван от ген. Ив. Цончев и други военни, дворцово-шовинистическа камарила.

⁵ Текстът в тези няколко реда е скъсан, което е означено с многоточие.

... ната кръв, щом те искат да си я леят за някаква „българска кауза“, а не за културната кауза на роба. — До тук ние сме съгласни, нали Найчо? Аз отивам обаче и подалеч. Питам се: какво ще бъде, ако всичко се разбие безрезултатно? — Ние ще имаме един период най-малко от десет години за отчаян казармен шовинизъм, който ще издигне Фердинанда с военния му щаб до Милановско¹ могущество. Ние днес преживяваме по д ъ е м на народния ни дух — утре ще бъде реакция. Едно общо отпадане. Фердинанд сякаш разбира това. Едва ли той не пречи на успеха на Македонската революция. Той е против войната, разбира се. Той... га дръпна назад Цончева, а на вътрешните... о че ли се каза — „желателно е да се усили движението“. Вътрешните, разбира се, псуват. Става ясно: сметката на Фердинанда е да се избият и изброят... стите“ вътре, а македонският остатък около Цончева да се употреби в бъдеще като подкава на българо-македонски шовинизъм. — Фердинанд засега е изплашен от Белградската афера². В двореца ни изведнаж завя друг вятър. Очакваме днес-утре ново министерство. Скар... ята е за в о й н а; Д. Петков³ е уж за война, а Рачо с княза — против. Всичко туй е Фердинандова игра на сляпа баба. Той почва добре да съзнава какво ще спечели след македонския крах. — Е добре: може ли и трябва ли ние също да играем на сляпа баба? — Турция прави всички маневри за да с п л а ш и Б ъ л г а р и я и с няколко кланета в Македония да п о т у ш и въстанието⁴. Е, знайте, аз съм на мнение, че ние не трябва да допуснем кланета в Македония. При всяка турска жестокост ние трябва да протестираме остро, да рекламираме пред Силите, а и да з а п л а ш в а м е с война. Сега вече както е в и н о в н а Турция, тя не може да желае и наистина о щ е п р е д и падането на Данев⁵ не желаше войн а. А ако най-после войната се предпочете от Турция, ние не смеем да не я приемем, т.е. престъпно ще бъде да я отбегнем с жертвуването на македонската революция. Защото — ела зло, че без тебе по-зло: крахът в Македония ще бъде морален крах и в България, а едновременно, ще е продължение на днешното положение, което в своя край пак води до дилемата — да се сблъскаме с Турция.

Ха, здравейте всички, па процавайте, ако не сте съгласни!

Ваш А. Страшимиров

Найчо, аз пържа нашите в София да устроим фонд от 10.000 л за катадневен вестник и, чини ми се, ще успеем⁶.

¹ Милан Обренович (1854—1900). Деспотичен сръбски владетел, чийто режим е синоним на насилие, бескрупулност и терор. Организирай войната срещу България в 1885 г.

² Военни, привърженици на династията на Карагеоргиевичите, през май 1903 г. нахлули в конака на крал Александър Обренович, който водел русофилска политика и изклали цялото семейство. Крал станал Петър Карагеоргиевич, австрофил.

³ Д. Петков е бил министър на вътрешните работи в кабинета на Р. Петров — Д. Петков, съставен на 7. V. 1903 г. след свалянето на д-р Д. Данев.

⁴ След избухването на Илинденското въстание (2. VIII. 1903 г.) Турция отново предприела кланета в Македония и стрепала войски на българската граница. Нейните действия били осъдени от европейското обществено мнение.

⁵ Поради неуспеха си в Народното събрание при опит да се гласува, въпреки обещанията, влизили с монопол върху тютюна и прихода от митниците, както и поради негодуването от репресиите в Македония по потушаването на провокираното от правителството през есента 1902 г. въстание в Мелнишко и Г. Джумайско, Данев бил свален от власт на 2. V. 1903 г.

⁶ По повод на това предложение Ст. Костурков обвинява А. Страшимиров, че искал да издава вестника само заради лични материални изгоди. Премахнали ли се те, щяло да се изпари и всякакво желание за вестник (вж. ф. „Н. Цанов“, арх. ед. 5).

ТРИФОН ВЪЛОВ

НЕИЗВЕСТНИ ПИСМА НА АНТОН СТРАШИМИРОВ ДО НАЙЧО ЦАНОВ

В архивния фонд на Найчо Цанов (1857—1923)¹ се съхраняват 11 писма,² а в ръкописния отдел на Народната библиотека „В. Коларов“, София — 3 писма³ на А. Страшимиров, изпращани от 1900 до 1903 г. от София⁴ до Н. Цанов във Видин. Писмата обхващат период на интензивно икономическо развитие и политически борби у нас. Настрани от тях не е останал и Страшимиров, който се е свързал по това време с демократите от групата на Н. Цанов. В 1902 г., заедно с Н. Цанов, Т. Г. Влайков и други той бил избран за първи път за народен представител в XI обикновено народно събрание.

Обнародването на писмата ще допринесе за изясняване някои моменти из живота и дейността на Страшимиров, идеологическите му изигзиги и стремеж да заеме активно, правилно и честно отношение към съвременните му социални и културни проблеми. Редом с това, съдържащите се в писмата сведения допълват и изясняват картината на общественния живот, на взаимоотношенията на политическите партии и групировки от епохата, засягат интересни въпроси от македонското революционно движение, от революционните борби на руския пролетариат и прегресивна интелигенция, рисуват неизвестни страни от дейността на Г. Делчев, П. К. Яворов, К. Христов, Ц. Церковски и други.

По-голямата част от писмата са в лошо състояние, със сериозно повреден и избледнял текст, скъсани и изгнили. Десетилетия наред за тях не са полагани никакви грижи. Те бяха открити заедно с целия фонд на Н. Цанов, захвърлени в шайги и сандъци на един таван във Видин, потънали в прах и засипани със сняг. От събраните положителни данни се вижда, че кореспонденцията на Цанов (който лично е полагал извънредно големи грижи за архивата си и я е държал в изправност) след неговата смърт е служила за подпалване на печки и по такъв начин безвъзвратно са загубени за поколенията както писма на Страшимиров, така и писма на Д. Благоев, В. Благоева, Г. Кирков, К. Христов, П. П. Славейков, Ал. Константинов, д-р К. Кръстев, Т. Г. Влайков и много други, с които Цанов е бил в преписка. Писмата са без дати и място на написването⁵. Приблизителната им датировка се установява посредством текстологичен анализ и справки с други източници, като са запазени всички езиково-стилни особености на оригиналите. Правописът е нормализуван, а за отделни особени случаи са дадени пояснения под линия.

¹ ОДА Враца, ф. 81. арх. ед. 19.

² Едно от тях, заедно с две телеграми е обнародвал Ив. Василев в Известия на Института за литература при БАН, кн. XI, стр. 200—201, 1961 г.

³ М. Въгленов в сп. „Литературна мисъл“, г. II, кн. I, стр. 115—116, 1958 г. също е обнародвал едно от тези писма.

⁴ През 1897—1899 г. А. Страшимиров е бил учител във Видинската гимназия. В 1899 г. заради сблъскване с избордзийски шайки, които искали да бият един беззащитен селянин, той бил уволнен и станал коректор в Русе, а след това учител в Педагогическото училище в Казанлък. В 1900 г. след груб инцидент с кмета на града, който е бил вулгарен убиец, Страшимиров е бил телеграфически уволнен заминавайки от всички училища в страната и отишъл в София.

⁵ С изключение на пор. № № 1 и 6.

Г-ну Найчо Цанову, адвокат

Пощенска картичка

Видин

Бай Найчо, прости ми, че всичко тъй се сложи, дето нито можах да ти пиша, нито биваше да те срещам в едноденонсното си пребиваване във Видин: принципът беше важен — сполука на всяка цена!

Пратих днес писмо и 15 ст. марка Киселеву¹ банков клон Видин, да ми прати чиста полица, за да променя тая, на която падежът е сега на 20 т. м. Ако Киселов отсъствува от Видин, виж, моля ти се, да ми се достави такава, та да не се протестира полицията, зере и тъй съм забатачен²! Поздрав Филипову, Балеву³. Стискаме ти ръката със Стефка⁴ за хубавото⁵ писмо-о-провержение⁶ в „Пряпорец“!⁷

Твой А. Страшимиров

Казанлък, 4/VI 1900 год.

2

Найчо!

Мило ми стана от писмото ти, защото ме завари да лежа потресен и отчужден от света.

Това се дължеше толкова на моята нова работа при театъра⁸, колкото и на работите по македонския конгрес.

По театъра — погнусен съм от обстоятелството, че ний всички познаваме вече Миларов⁹ такъв, какъвто е, какъвто ти го рисуваш, какъвто той се е рисувал през целия си живот, а все пак няма кой да издигне глас и аз трябва да се оправдавам! Литературен съд искам, но ще ли се отзоват?

Македонският конгрес¹⁰ сега е, както и преди, един миш-маш. Не ме е срам да кажа, че почти изкуствено направих да не попадна в него. Аз гледам много мрачно на работата: според моето разбиране и преценки на работите, трябва човек да реши въпроса ето как: 1) или за признае, че тази организация предстои да стане още по-опасна и да иска нейното унищожаване и 2) или пък, че тя все пак е света, трябва да съществува и тогав тя трябва да се даде в ръцете на Цончевци.

Ний нямаме обществени дейатели като Китанчева, които да се явят сега начело

¹ И. Киселов по това време е бил управител на Българската народна банка във Видин.

² Поради материални затруднения А. Страшимиров е бил принуден непрекъснато да прави заемки от банката. Несметними негови поръчители са били Н. Цанов и Боян Милитиев.

³ Дим. Балев от Видин, общественик, печатар и издател на изданията на радикалдемократическата партия и други списания и вестници. През 1902 г. издал социалния етюд на А. Страшимиров „Черно“.

⁴ Стефка Симона Петрова, втора жена на А. Страшимиров, от Видин. Против волята на родителите си, избягала със Страшимиров, когато той бил учител във Видин и тайно се венчали в един манастир.

⁵ Найсъкъде оригиналите разредките са подчертани от Страшимиров.

⁶ Във в. „Нов век“ (орган на народолибералната партия) било поместено от Д. Петков — Свирко антрефиле срещу Н. Цанов, в което се засягали въпроси из личния му живот.

⁷ Двуседмично издание на демократическата партия (1898—1905). Ред. Т. Николов. Замествал в. „Знаме“.

⁸ След напускането на Казанлък Страшимиров бил известно време в редакцията на в. „Реформи“, орган на Македонския върховен комитет, но в началото на 1901 г. отново останал без работа. Н. Цанов, К. Христов и Симо Петров подлагали грижи да го настанят в Народната библиотека или другаде. Наскоро след това той бил назначен за „репертьор“ на Народната драматична трупа „Създа и смях“.

⁹ Илия Миларов, брат на Св. Миларов (Сапунов), един от редакторите на правителствения в. „Нов век“. Автор на несполосни драми и преводи, които предлагал в трупата непременно за премиерни представления и искал безсрамно големи хонорари. А. Страшимиров настоял за литературен съд, който да се произнесе за бездарността на една от комедиите му — „Отрова“. В състав на съда влизали И. Вазов, К. Величков, д-р К. Кръстев, Л. Милетич, П. П. Славейков и Я. Сакъзов, които отхвърлили драмата му и сезонът бил открит с „Иванко“ от В. Друмев. През 1903 г. Миларов станал управител на прерастаналата вече в Народен театър трупа и драматичните му опити и преводи били все премиерни.

¹⁰ В края на юли 1901 г. в София се състоял македонски конгрес, в който участвували и 30 социалисти.

и да обуздаят възбуждащите хиляди терористи македонци, които сърбаха в Сарафовия корем тези две години. Една коалиция, каквато гласят тук, между Ляпчевите, Гьорчевите и Сарафовите хора срещу Цончев-Михайловски е безнравствена като цел, а абсурдна като дело. Безнравствена, защото тия елементи не мога се съгласи върху никакви задачи на организацията и ще се съединят само за да попречат на други, които имат строго определена цел. Такъво боравение е отричане на досегашния характер на организацията. Ляпчевци ще искат да я превърнат на една просветителна — ободряюща в частности, а безвредна изобщо за тук македонска групировка. Гьорчевци ще искат да издигнат един кекав комитет само за да спечелят време: вътрешната организация сега е разбита, един силен комитет ще я възобнови на общобългарска почва, ще подведе борбата в Македония на черковнобългарска, на чисто шовинистична, а това отрицава Гьорчеви като догматични революционери. Прочие, те дирият само междувремие, за да влязат в шепата на узкия българизъм. Сарафовци — те сега гонят чисто лична кауза: той и няколкото стотин негови хора имат тѣмни дела, над които трябва тѣй или инак да изплават. Системата и страстта им е терора. Според мен, те са вече узряли да си сложат главите в някаква главоломна, но честолюбива авантюра.

Коалицията им, ако сполучи, ще бъде абсурд, защото ще представляват орела, рака и щуката.

Краят на това може да бъде и твърде лош: след два-три месеци може да имаме един конгрес нов, който да издигне пак на чело тероризма (в съгласие с вътрешния, с Гьорчевия), начело със Сарафова¹ или с друго Сарафовче.

Прочие, искреният човек, при тоя състав на деятелите, трябва да тури ръка на сърце и да каже: не, това е пародия на обществена корпорация и аз съм против нея: нека се тя разпадне! — Но нима изкуствено се е създала тази организация, Найчо? Да би могъл само да се докоснеш до тия хиляди македонци тук, които са в непосредствено сношение с милиони роби вътре, то ти би се поне осъвестил да решаващ въпроса на посоки.

Цончев-Михайловски са се явили на конгреса с около 50 делегати. Зад тях стоят Русенското, Варненското и Шуменското огромни дружества, които внасят годишно в комитета заедно 150.000 лева! Зад тях стои, най-после, офицерското братство с 200 души офицери-македонци и още толкоз българи отсам, които внасят в комитета ежегодно 30—40.000 лева. Това е обществена сила, Найчо! Готова сила да се хвърли в едно дело, което за тях е священо толкоз, колкото демокрацията нам тук, в свободна България. Нима с изкуствено ний можем и трябва да ги отблъснем от това им отправление?

Да, те — тия сили — по положението им в нашето общество могат със своето беззаветно отправление да станат лост на реакцията и съсипията в цялото ни отечество. Признавам. Но това ти е обществото! Нека направим всичко, за да ги избавим и оползотворим, а не изкуствено да ги отритваме!

Така аз гледам. Досуц ми се не ще да говоря по всичко това: чувствавам се пред себе си страхотно виновен в цялата тази история. Но какво да правя, когато не мога да се заслепя в едно определено течение, та да се считам и пред себе си, и пред хората логичен, последователен и, значи безупречен? А с теб бих искал да говоря. Само да говори — не да върша работа. Сега се чувствавам неспособен на никаква работа, защото се червя пред всичко туй, което съм вършил. — Здравей!

Твой А. Страшимиров

¹ Борис Сарафов, офицер, председател на Македонския комитет през време на Радославов. Заедно с ген. Ив. Цончев, подполковник Николов и др. и с помощта на правителството на Ст. Данев, през септември 1902 г. провокирал Горноджумайското въстание, потушено с големи жестокости от турската власт. Морално и материално подпомагал терористичните действия в Македония, с което увреждал на революционното дело и печелели върховистите. Злоупотребил парични средства на организацията и след падането на Радославов избягал в странство.

Найчо,

Изпращам ти безграмотен мой препис на едно цинкографирано писмо на руския таен студентски конгрес¹.

Навява то страшни мисли. Хората дълбоко чувствуват, че в живота на Русия е назрял въпроса за политическа свобода, а все пак ето половин век бутат навред и нийде врати за отваряне. Па ето ги сега готови да работят през просото — кому как очите видят. . .

При такава дилема не е ли, Найчо, срамна нашата пълзливост пред реакцията и нашето огъване и осукване да „спасяваме“ отечеството? Нека дойде най-сетне тая ро-гата реакция! Но нека ни свари прави, а не плъзнали на четири крака.

Сега за тук. Вече твърде положително се говори, че Данев ще ходи в Русия и че цанковистите все по се убеждават в своето безсилие и все по-енергично се ежат да се явят пред нас без монопол². Ний ще им кажем добре дошли, нали? И ще им поднасяме нашите нафори преди да се пречистят с нов бюджет, нали?

Филипова³ днес видях, т. е. срещнах наред с Ходжева⁴ и Харалана. Не знам каква дяволитост ме връхлете, та се изкисках под носа им. Той благоволит да си обърне главата на другата страна.

Срещнах се с Влайкова: и той мисли, че не трябва да се печати никакъв проект за програма⁵. Срещнах се с Георгова⁶: той писал на Илия⁷ в Париж, но настоява и ти официално да пишеш на дружеството, за да му разреши отпуск. Не знам защо се толков церемонят с този отпуск. Пиши му просто да си дойде и фертиг.

Работи и аз мотивировка на програмата и самата програма. Стъкмил съм вече и 15 члена! Не ми се смей: доста е, че аз и моята Стефка се смеем над тази ми нова работа.

И друга работа, Найчо, върша аз, която, виж, ще те по зарадва — пиша писма! Сдушвам се с млади хора! Подканям ги да свъртят кружоци, да влязат в партията⁸ и да подирят права, за да участвуват в конгреса ни. За сега имам пред вид Радомир,

¹ През 1901 и 1902 г. в цяла Русия станали масови работнически и студентски въстания — стачки, митинги, демонстрации — за подобряване трудовите условия, за политическа и икономическа свобода на които В. И. Ленин дал съвременна оценка и помощ. Много работници и студенти загинали, други били заточени в Сибир. Състоили се два (единият в Одеса) общостудентски конгреси за организиране и канализиране борбата. Издавани били позиви и прокламации, някои от които попаднали и в България. Във фонда на Н. Цанов въпросният документ не е запазен.

² Едно от условията, което чуждите държави поставяли пред правителствата при сключване на заеми, е било да им се даде монопол върху вътрешната търговия с тютюна. Тази разорителна икономическа политика била разобличавана в Народното събрание и пресата от социалистите и особено от Г. Киров, подпомаган от групата около Н. Цанов и други. Под напора на общественото мнение, протестите и митингите, гласуването на заемите се монополизило се провалило и правителствата падали, за което благоприятствувало и компрометирането им при стремежа да се намесат и използват македонското революционно движение за користо-шпионистичните цели на българската буржоазия и Фердинанд. Така станало и с кабинета на П. Каравелов — д-р Данев (21. XII. 1901—5. V. 1903), въпреки предизборните обещания, че ще се сключи заем без такъв монопол.

³ Алексис Филипов, адвокат от Кула, виден демократ и народен представител. Работил съвместно в една кантора с Н. Цанов 16 години. Близък приятел на А. Константинов. В законодателните избори на 27. II. 1901 г. той останал при „старите“ демократи начело с П. Каравелов.

⁴ Д-р Ан. Ходжев от Ст. Загора, прогресивлиберал-цанковист, народен представител.

⁵ Като главна причина за неуспеха на демократическата партия се считало, че нямала програма, в името на която да се борят. А. Страшимиров изготвил проект за такава, но той бил отхвърлен на партийен конгрес от П. Каравелов, „защото подходила за социалистическа, а не за демократическа партия“. След обособяването на „младите“ демократи около Н. Цанов с написването на програмата били натоварени А. Страшимиров, Т. Г. Влайков и Илия Георгов. Програмата била отпечатана във в. „Прияорец“.

⁶ Георги Георгов, демократ, брат на Ил. Георгов.

⁷ Ил. Георгов, демократ. Избран за народен представител заедно с Н. Цанов, Т. Г. Влайков и А. Страшимиров. По време на избирането му е бил чиновник в американско застрахователно дружество в Париж, като отговарял за сделките на това дружество в България. Дружеството не му дало отпуск, за да вземе участие в заседанията на Народното събрание и го изгонило, без да му заплати.

⁸ Има се предвид радикалдемократическата партия начело с Н. Цанов, Ил. Георгов, Т. Г. Влайков, А. Страшимиров, Карапанов и др., която не била съгласна преди всичко с политиката на монополите, поддържана от П. Каравелов и през м. юли 1902 г. излязла с обширна декларация във в. „Прияорец“ за своето обособяване като отделна партия.

Трън (чрез Пясъчето), Бяла Черква (чрез Цанка¹, който пак се сджокал със социалистите) и Казанлък.

На Влайкова казах да настои, за да съобщи в „Припорец“ денят на конгреса. Поздрав на славната демокрация по все Видинско. Здравей, буро!²

Твой Антон

4

Бай Найчо,

Прощавай, че ти главоболя.

Но работата не е тъй дребна — с моя зет фелдшер —, а тъй едра за мен, че не мога, освен да се обърна само към теб. Той — Ив. Бричевски, 15 годишен фелдшер — ми писа пак, че е на пътя с пет деца. Няма към кого да се обърна. А се научих, че надзирателя във Варненската болница е бил вече уволнен и още никой не е назначен на негово място. Преди, когато говорих с теб, В. Кънчев³ ми беше обещал да говори на Сарафова⁴, щом бъде докладвано, да назначи за надзирател въпросния. От тогавашно време нищо не съм говорил, а само накарах зетя си да подаде заявление в Санитарната дирекция.

Направи, моля ти се, поне чрез приятели нещо, защото аз надали ще се реша да говоря на В. Кънчева повторно.

Този въпрос е за мен по-важен от собственото мое положение: в узорни години аз съм делил залька на децата на тоя беден баща!

А пък е извънредно честен и делови човек.

Прощавай пак: не можих да те срещна, затова ти пиша.

Здравей

А. Страшимиров

Ако щеш, прочети това писмо на В. Кънчева.

Същи⁵

5

Драги Найчо,

Току що ти получих писмото⁶. Драго ми е, че моите писма са ви „хранили“. Но представлявам си, как може въобще да хранят софийските клоки. Впрочем, тук истините все пак се крият в клоките. Ето напр. телеграфирах ти, че „вири нос“ и излезе истина: Франтя и Ходжев били зачеркнати с „червен молив“ и досущ импрови-

¹ Цанко Бакалов Церковски (1869—1926) от Бяла Черква. Поет и обществен деец. Заедно с Я. Забунув един от основателите на Земеделския съюз.

² Прави се намек за бурите, народ, населяващ богатите със злато и диаманти страни на Ю. Африка, Оранжев и Трансвал. Бурите до 1902 г. водили дълги, героични войни срещу нашествениците-англишани, които най-сетне ги поробили.

³ Васил Кънчов (1862—1902) от Враца. Книжковник, историк и етнограф. Привърженик на либералната партия на Др. Цанков. От 21. XII. 1901 до 24. I. 1902 г. бил министър на народното просвещение в кабинета на П. Каравелов — д-р Ст. Данев. Убит в кабинета си от службогонец-маняк.

⁴ Михаил Сарафов, брат на Борис Сарафов, либерал-прогресист и министър на вътрешните работи в същия кабинет. Към това министерство е била и Гражданската санитарна дирекция, ръководена от черноголеца д-р Ораховац.

⁵ Отстрани на писмото Н. Цанов с молив е отбелязал „Ораховац“.

⁶ Във фонда на Н. Цанов не се намира чернова от това писмо, както и телеграмата, за която става въпрос.

зирано ги заменили Абрашов и свищовския скопосник Константинов¹. Така, че новите министри все пак ги „отхвърлят“, както цял ден се тълкува тук, па отиде чак до предположения за едно „военно министерство“. А за свикването на камарата не става дума — спотаиха се. Но аз имам основание (нахален съм: срещам Хр. Тодорова², запознах се с Константинова случайно, виждам се с Велчева³ и Д. Христова⁴, па разпитвам „кестирме“ и наблюдавам как им мърдат очите и мустачките), та имам основание да вярвам, че оня яката вири нос и настоява камарата да се свика през март. Ще ви държа в течението на работите. Ако излезе тъй, осуетява се срещата ни във Видин, от което — право да си кажа — би ми поотлекнало: вън от паричния въпрос, мен ми е досущ невъзможно да дойда в началото на април във Видин, защото търговската работа на „Наш живот“⁵ — лежи изключително върху мен, а с 6 кн., която ще излезе на 1 април, се почва II-ро полугодие и аз ще пратя книгата само на половина от абонаментите си, ще трябва да разменям ежедневно писма с настоятелите си и да следя пътуването на трима агенти, които през този месец трябва да ми съберат 2400 лева!

Изплашил съм ви с моите „програмни“ приготовления: вятър. Написах една мотивировка и 15 чл., от която работа ще може да излезе само една популярна статия за „задачите на демократизма и демократическата партия“ — статия за... за демократическия календар⁶! И нищо повече!

Сега за моята черга. Приложено изпращам полица и 35 л. Падежът на дълга ми в банката е на 20 т. м. 30 лева са за погашение. Ще остане сумата 320 л — тъй мисля. 5 л книжни и два л в гербови марки — да ги харчи Мициев⁷ и да ме псува — за лихви. Не, право, яд ме е да стърча на почтата цял час, за да вадя запис, та ще процпавам. Подпиши полицата и предай я ведно с парите на Петкова⁸, — той ще свърши останалото. Поздрави го. Той чете ли каквото му пратих?

Ха, здравей, че дано доскорошно виждане!

Поздрав Балеву — получиш му писмото — д-р Ненов⁹ е в Брезник: ха превземете кметството, че да го земете за градски лекар — чудесен момък е!

Твой Антон

Поздрави татя¹⁰. От Петра¹¹ има ли писмо — хаир хабер? Нека ни пише¹²!

¹ Ан. Франга от Ст. Загора, демократ и народен представител. По това време е бил подпредседател на Народното събрание.

Петър Абрашев от Котел, адвокат, народен представител — цанковист.

Ник. Константинов от Свищов, търговец и нар. представител.

Ходков и Франга били отхвърлени от Фердинанд за министри в реконструирания кабинет на д-р Данев и вместо тях министър на земеделието станал П. Абрашев, а на обществените сгради Н. Константинов.

² Хр. Тодоров от Шумен (Коларовград), цанковист и народник, министър, па просвещението в същия кабинет.

³ В. Т. Велчев по това време е бил началник на бюрото за пресата при министерството на вътрешните дела.

⁴ Д. Христо, народен представител. Бил социалист, а след това народник, прогресивлиберал и цанковист. По това време е бил редактор на правителствения орган в „България“.

⁵ Месечно списание за литература и критика, излизало с прекъсване от 1901 до 1912 г. Отначало редактори били А. Страшимиров, К. Христов, Ст. Михайловски. После списанието се издава само от Страшимиров.

⁶ „Демократически календар“, издание на в. „Народен лист“. Започнал да излиза в 1901 г. при сътрудничеството на А. Страшимиров, Т. Г. Влайков, П. Ю. Тодоров, К. Христов, Ц. Церковски и др.

⁷ Мициев, адвокат от Белградчик, демократ. След избирането на Н. Цанов за народен представител, поел адвокатската му работа във Видин. Приятел на А. Константинов.

⁸ Никола Петков, доктор по философия и дългогодишен учител в гимназията във Видин и един от редакторите на издаваното там сп. „Прав“, което излизало под ръководството на А. Страшимиров.

⁹ Д-р В. Ив. Ненов, лекар и общественик. Водел упорита борба за безплатна медицинска помощ на бедните, което лично практикувал, и за отнемане частната практика на лекарите.

¹⁰ Симо Петров, виден видински гражданин, голям русофил, тъст на А. Страшимиров.

¹¹ Д-р Петър Симов, шурей на Страшимиров. Учил медицина в Петербург и активно участвал в революционното студентско движение, за което лежал в затворите на царска Русия. Непоколебим русофил и приятел на Съветския съюз, един от основателите (заедно с П. Ножаков, Ив. Чопов, Ат. Минков и др.) на Българо-съветското дружество във Видин. Бил в преписка с М. Горки и Плеханов. Вероятно е изпращал и нелегални материали за България. От него няма запазена никаква архива.

¹² В ориг. „пиши“.

Найчо,

Писах ти миналият път хиляди многословия, а новини — не, защото и тук са от същото естество, каквито са и там и вред по нашата Българийка: — нищо определено! Днес случайно срещнах Д. Христова, та изчоплих из устата му 1/ че камарата ще се свика н е п р е м е н н о след Великден; 2) че Данев действително ще иде в Русия да работи за един по-силен заем; 3) че ще се изработи бюджет с големи намаления и 4) че правителството наистина има болшинство, но не и за прокарване на монопола.

Тия са новините. С Филова¹ и Минкова² ти разбираш да говоря по телефона, нали? Не съм се до днес досещал! И ще си обясниш: изкарвам двойна книжка от списанието³ (днес излиза), а отгоре туй ето и нещастие: имам братче⁴ в VI кл. във Варна, поддържам го от две години (!?), а напоследък се разболяло от злокачествен бронхит. За да посрещна едното и другото, във от моралните измъчвания (двойни — в списанието Кирил Христовите вагабонства ме просто тероризират), трябваша ми и 350 л пари. Слава Богу, намерих ги.

Ежедневно получавам писма от запияни по градове и села приятели — врѣстници. Спи тази България! Всички ме питат: гарантиран ли съм, че л и ч н и я т е л е м е н т⁵ ще се отмахне от партията, в която влизам, или съм се цамбурнал с главата надолу само от амбицията да стана депутат? Идеше ми да отговоря чрез „Народен лист“⁶, че писмата, които получавам, ме учудват, тъй като истинските демократически представители в последната сесия доказаха по един неоспорим начин, че демократическата партия, струпирана първоначално около Каравелова, отдавна сама в себе си е суспендираща личния елемент и върви по правия път — по пътя на зрелите искания на народните маси у нас и че остава да се само съберат и изразят тия искания в една политическа програма, която и ще се изработва сега, по Великден, на конгреса ни, в който е желателно да се озоват с открити карти всички тия приятели — писмописачи.

Текнуваше ми да напиша нещо такова. Но то ще бъде нескромно, ще напомним Ляпчевото „Ти ще пишеш ли?“ — помниш го, нали?

Я седни, Найчо, да напишеш нещо в такава смисъл! Аз в тия дни поне не мога да се обиктирам от впечатленията из тия писма, та да напиша нещо в ъ о б щ е по това, все ще ме блязват частностите.

„Задружен труд“⁷ се редактира от един особняк Гюзелев, а край него са се свъртели хлапетии, защото човекът вложил 20.000 л в предприятието — тъй поне разправят.

Ще се срещна с Влайкова и ще му говоря. Но аз мисля, че програмата, която бихме работили, като проект, не б и в а д а с е п е ч а т и, докато не се приеме от конгреса. „Бързата съпя гиражда“, пък и — ний не знаем дали в конгреса не ще направим някоя изменения, искани от българския живот и явяващи се като полумерки⁸, та съставянето на проекта с приетата програма — възможно е да даде вредна материя за закачки от страна напр. на нашите социалисти. Поздрави Балева, Коля, Мициева и всях и всяк. Аз още живея с видинските впечатления. Поздравява те моята Стефка.

Здравей!

Твой Антон

София 28/II 1902 г.

¹ Добри Филев от Варна, виден демократ и народен представител. Печатал стихотворения със социални мотиви и срещу Фердинанд с псевдоним „Храбрий“.

² Дим. Мишков, демократ.

³ „Наш живот“.

⁴ Тодор Страшимиров, обществен и политически деец, член на БКП. Убит от фашистите през 1924 г. в София на ул. „Сердика“.

⁵ Т. е. отъждествяването на демократическата партия с личността на П. Каравелов, а в случая — радикалдемократическата — с Н. Цанов.

⁶ Орган на демократическата партия, започнал да излиза в 1897 г. във Видин, с редактор Хр. Златанов.

⁷ Месечно обществено-научно списание, излизало от 1902 до 1906 г. в София под редакторството на И. Н. Гюзелев.

⁸ В ориг. неясно написано.

Драги Найчо,

Свърших работата и на Балева, та сядам да ти пиша. Съобщия му само, че съм събрал името на D-га слаба ми е паметта за имена — не Венов, както му телеграфирах¹, а В. Ненов. Пълният му адрес е D-г В. И. Ненов, булевард „Македония“ № 24, тук. Той е млад, току що оженен, душа човек. Изложих му работата, казах му, че отдела на критика за санитарните разпоредби в страната ще бъде изоставен и че от него нищо не се иска, освен името му и, разбира се, сътрудничество по силите му. Той ме хубаво разбра, близък ми е и е човек, по-скоро поет, отколкото лекар, та весело се изрази: „Нали те искат моето „d-r“, — халал да им е: нека го земат и нека с него служат на народа“. Балев да му пише и да му предложи не повече от 30 л на месец, без да говори за сътрудничеството му, защото аз предупредих D-га, какъв човек е Балев, та той ще работи в списанието² с вярата, че щом Балев спечели, то ще му се отплати за сътрудничеството, а ако не спечели, то и сам Ненов не ще му дири повече.

Сега за нашето.

София кипи, т. е. един клокарски вертеп ври и се пени. Види се, депутатът у нас се е смятал за нещо като младоженец, който е грабнал баснословна зестра: — поне тъй сочи сега. Гледат те в очите, честитят ти и те теглят³ настрана, стискат ти ръцете и ти шепнат важно: — „Долу монополът, нали?“ — „О, разбира се!“ — отговарям с преплетен от смущение език. И чуваш одумки и надежди, че ще останеш „твърд“. . . и ти се дощява да ги убедиш осезателно напр. с плесник. Но с това не се свършва. Ето ти други мутри, усмихнати по другояче: „Г-н депутате?“ — „Е?“ — „Трябва стабилно правителство, най-гнусна партия са народняците, сега те се реабилитират и въздигат, затова . . . я съгласи! Най-после монополът е програмно искане даже на социалистите в Германия!“

„Баш юстуне, сфендим⁴! Калпакът ми струва пет гроша, мандатът ми ни пара — наопъки, хорицата ме и храниха отгоре туй. Заповядайте; както видите, той е много евтин. . . защо не идете да го купите, както сме го купили ний? Не за това ли, че където няма да играе „баш пармак“, вас ви хваща кокоша слепота?“

Тази е сферата. В тази сфера да земеш да говориш сериозно напр., че даже да би се убедил в правотата им, то отишъл би пред избирателите си, сложил би си мандата и би се опитал да ги убедиш, че преди си се лъгал, а сега си прав, — да земеш, казвам, в тази сфера да говориш тъй, ще рече, да светотатствуваши със завета на своята дейност: хората те считат за щастлив младоженец с баснословна зестра, която тям трябва за предприятието им. . .

И знаеш ли, Найчо, че тоя втор сорт хора не ме дразнят като първия сорт, наопъки, правят ме весел, горещ, карат ме да се чувствавам тъй сред нашите литературни дребнавости и кекавост!

Онова, което ме дразни — е тъпоумието на нашите храни божие, безучастни и затова безпристрастни ментори. Как? Малко ли са партии, че сега и нова? Не се цепете! Михайловски⁵ добавя олимпийски: „Знаете ли вий, какво ще рече амнистия“. . . pardon, разцепление? То щяло да рече: тържество на дългия нос!⁶ Запуши си ушите: потичат порою думи. Разправяй ти, ако си нямаш работа, че „разцепление“ не признаваш, че Ляпчевци⁷ не са правили и не правят демократическата партия. Впрочем, по тая

¹ У наследниците на Д. Балев във Видин не са запазени никакви архиви от онова време.

² „Медицинска беседа“, научно-популярно медицинско списание (1895—1902) ред. д-р Витанов.

³ В ориг. теглят.

⁴ От сърце благодаря!

⁵ Писателят Стоян Михайловски.

⁶ Фердинанд.

⁷ Андрей Ляпчев, буржоазен политик. През 1926 г. се оттепил от демократическия съговор и образувал нова партия.

„статия“ аз съм кратък: ние, демократите, сме демократи и затова, който иска да бъде с нас и който иска ний да бъдем с него, трябва да е като нас, т. е. демократ, — личностите не гоним, но ги и не дири́м с поднос.

От всичко до тук ти би си въобразил, че съм се срещнал с мало и голямо в София. А в същност от Никопол до Плевен¹ пътувахме на фйтон, беше студено, простудих се, развалях си пак стомаха, та съм излизал само до печатница Говедаров², книжарница Олчев и кафене Македония. Но нали съм поет — по съм впечатлителен, та затова горворя тъй самоуверено за цяла София; прочие, не вържи кусур.

Сега още едно нещо. Докато ние воювахме с думи, нашето Яворче (П. Яворов)³, успяло да прехвъркне с чета в Македония, да походи там 15 дни и днес се върна здрав и читав. Разправя лоши работи. Генералите вътре пилеят пушки, къртят и „готвят“ въстание най-късно за до есен. Лъжат населението безразборно: целият свят ще помогне на македонците! Накъде ме му излезе край, — хич не знам. Да бих разполагал с пари, то направил бих една агитационна обиколка към Източна България, т. е. държал бих речи по случай последните депутатски избори. Народът дири дейци и поради липса на такива хваща се в каквито попадне: тук о социалисти, там — о локални благодетели, а по-другаде — о генерали. Демократическата партия само ще тури край на тия лошакания и на тоя хаос, защото е едничкият верен израз на съвременните нужди на българския живот.

Но хайде, стига за сега. За свикването на камарата не се знае още нищо положително. Поздрав на всички мили приятели. Мициев да се не смее, ако му кажеш, че и аз работя над един проект за програма на партията. Слушай, бе Найчо; узнай адреса на онова младо красиво момче от Брегово, което първо дойде при нас в кръчмата, когато бяхме там. То, мисля, е помощник писар в общината. Дало ми беше адреса си, а аз го изгубих, макар и да му обещах да му пратя от тук едно много здраве. Това ми е едничко сближение с човек из селата, та не искам да излеза⁴ лъжец.

Ха, здравей!

Твой Антон

8

Драгий Найчо,

Всичко би вървяло тук твърде мудно, ако нямаше онова преимущество на София — да свърта хора из всичките крайща на България. И не само на България, ами и на Македония. Тук е и новият Левски — Делчев, за чиято глава султанът дава 500 лири. Възхитителна е оная философия, която тоя любящ народните маси човек е изсмукал от македонската селения, тъкмо сега, когато в Македония видни първенци искат да помагат народа си по новия наш Върховен комитет⁵, който там вече открито работи в името на българския княз. Делчевото пътуване из Македония е било тържествено шествие. Той е посетил почти всичките затвори, за да се види с приятелите си — отбор дейци, гниящи днес в занданите. И нийде от никого не е бил предаден, освен близо до границата ни от хората на Върховния. Бил е хващан няколко пъти, но случайно

¹ След избора А. Страшимиров отново посещавал Видинския край, за да дава отчет пред избирателите си. На едно такова събрание във Видин той изтъкнал, че несправдлите са го заставили временно да се откаже от литературната работа и да се впусне в политическия живот.

² В същата печатница през 1901 г. била отпечатана комедията на Страшимиров „Мрак“.

³ През март—април 1902 г. Яворов бил в Македония.

⁴ В орг. излязъл.

⁵ Оглавяваният от генерал Цончев македонски комитет, по указание на правителството и с активното негово съдействие, целял чрез изпращане на чети от България да убие вярата на македонското население в собствените му революционни сили и възможности, да подготви и провокира въстание и по такъв начин да използва македонското революционно движение за чисто шовинистическите цели на българската буржоазия и двора. Срещу тези попълзновения са се борели Г. Делчев, П. Р. Тошев, Димо Хандидимов и други, някои от които са били и членове на БРСДП (т. с.) и са подготвяли народа сам да извоюва свободата и независимостта си.

и не като Делчев. Дважд се е избавил само със следния прост начин: син съм на едни кого си от най-близкото село. Завеждат го при „баща му“, питат и се потвърждава, че е „негов син“, па го освобождават. . . А дважд е избягал из заптийски ръце с пъргавина. Предателството пък край границата не успяло, защото населението било се отпеснало от комитета още при появяването на Делчева, та го предупредило. Той в своите пресповеди е бил подвекдан от самите селени да им казва: „А бе, ако ни е за княз, ние си имаме по-голям — ей ти ни султана! Нас си ни гори сърдчицето, че си нямаме свободийка, ред закон, управля — това си ние искаме. А няма никой да ни го даде, защото бог дава, ама в кошара не вкарва. Князът — той нека даде свободийка в България, че нас да ни поостави: не му стига, че там разиграва и оголва народа, ами пратил тук чети, да ни тика и нас в огъня, когато сме си с голи ръце, нямаме още нищо в ръце — и това само защото му се дощяло да покаже на света, че той е всичко и в България, и в Турция. Той е нищо, а ние сме всичко, защото ние сме народа, що ще храни и него, и войската му, ако дойде ред. Ама дано не дойде. Ние не щем за нази да си вадят очите сиромашките синове в България и в Сърбия: — те да се бият помежду си за кой да заграби нази, а турчинът да се смее и тям и нам, пък ние да пъшкаме и да ги-неме като мрави — ей що те искат!“

От статията в „Н. л.“¹ по комитета всички са във възхищение.

Подочух, че Каравелов е свиквал „централното бюро“, т. е. своите архангели и са обмислявали „как да изолират нас“. Значи заработват. На добър им час. Както ти казах, тук се срещам с чудо младеж из провинцията: общо въодушевление, че сме се решили да очистим редовете си и да положим работата на принципиална и програмна нога.

Георги Георгов не иска да ходатайствува за Илия: той мисли да му запази службата там. Това го не разбирам и го нахоках. Но той не е от хората, които да се обиждат твърде, обаче затулй именно и не иска да чуе за проекта ми, да продаде палата си, за да поддържа Илия и партията. . . Съгласих се с убедителния му довод, че няма кой да купи палата му „на цена“ и след туй, той пък се съгласи да свика местното бюро, да земат решение за конгреса и да свикат събрание за избиране делегати. Поканата ще иска да печати в „Пряпорец“, а ако от там му откажат, то ще излезе вече с покана „отцепени“. Ти какво мислиш, бе Найчо, не е ли прибързано да се почне борба с каравелизма още в това събрание тук? Мене ми сече ума, че даже и тук може преспокойно да победим, а ако може, защо да не го направим?

Как е Филев? Неговата песен в „Н. л.“ — „Не се депете“ ме поразгневи: аман от това „спасителство“. Пише ли ти? Навярно му влияят Кънев и Мирски. Ах, защо не си тук! Важно е да сме тук сега една по-солидна група! Влайков е един „яръш“, който профучава из улиците като камилска птица и изчезва. Не е той политик! Ама да не мислиш, че го сравнявам със себе си — не, а го сравнявам с онова, което аз си въобразявам, че трябва да е политикът. А от въображението до действителност е толкоз далеч, колкото партизанинствуванието, макар и в идеална смисъл, е далеч от писане любовни разказчета. Впрочем, аз вече любовни разказчета не пиша, а напис[ах]. . . * един етюд „Дурак“², в който разказваш ти — за Алековото ехо срещу „Червен рак“ и за пияното офицерче, — разказваш ти — не ти, а аз — не аз, а все пак нещо като нашего рода демократ, с малко хуманитарни и малко патриотични чувства.

Из политическия хаос ни гък, ни мък. Срещам Мишчева (не се познаваме) и ме е жал, че тоя намусен, но умен човек живее, може би, още със своите обидни за нас заблуждения.

Тук са се много загрижили, какви лица ще можем ний издигна за централно бюро. Разбира се, никому и през ум не минава, че може да бъде друг председател, освен теб. И са готови да ни назоват „найчовисти“ — невидяло се! А все пак е въпрос и трябва

¹ В. „Народен лист“.

² Засега не е установено къде е отпечатан въпросният труд.

* Така е в оригинала — неподписано.

да лучкаме вече решението му. Па трябва и ти да ми пописуваш, бе! Както видиш, мене не ме мързи. Поздрав на цял демократически свят.

Твой Антон

Поздрави моя старец¹. Загрижил се е за Петра:² успокой го, аз го дира по цяла Русия.

Делчев и пр. мислят наскоро да свикат свой македонски конгрес, мимо Комитета. Би ли искал да участвуаш? Мен ми се много иска да участвувам.

9

Драгий Найчо,

И Карайовев³ е от калпа на Ризовци⁴ и Ляпчевци. Той е просто излъгал с оная телеграма, че Каравелов го е заменил в Станимака с Такева: — прямо ни подиграва! Отначало ни убеждаваше, че без Каравелова не можем, а днес пряко ми каза, че конгресът няма резон да се състои и не ще се състои, защото някаква комисия някога сте били избрали, за да пригответи работата на конгреса, а тази комисия не се била събирала — ergo нищо пригответено няма, значи и конгрес е невъзможен. А ти толкова се облягаше на тоя човек! Той ме просто озлоби днес. А и ти не знам как си мятнал в писмото си, — „Не бой се, бе Страшимире, ние нищо за себе си не търсим“. А бе, Найчо, и мен ли ще почнеш да убеждаваш? Не е трябвало да дириш в нехайно откровените ми думи нищо загадъчно, бе брате, защото без теб и без твоята вяра аз не бих живял днес с това, с което живея, като човек на чувствата! Мен не знам как ми се беше втъпило, че централното бюро трябва да има свой председател и че ти си човека, който се налага от самите стечения на обстоятелствата. И от там мисълта за „найчовисти“, което само по себе си е, разбира се, пак spitzfindig, уйдурма само на софийското клюкарство, а не нещо, което е могло мен да ме „загрижи“. Аз говорих и с Влайкова, а пред него говорих тъкмо обратното: че ако ти би приел избора за председател, би било най-добре, защото безспорно ти си човека, който най-деликатно и най-неусетно ще поставиш на свое място първия проявил се ръководен политически гений сред демокрацията. Но тия мои „благи“ разсъждения се попиляха изведнаж в дух и прах само от едно то запитване на Влайкова — „Ама тъй ли ти не можеш да си представиш бюро без председател?“

Аз си представих такъво бюро и сега хич не мисля за бъдещия му състав. Теб, Найчо, трябва да те радват тия ми блуждения даже в дреболиите: това показва, че твоята вяра ме е запалила от глава до пети. В туй ти ще имаш случай да се убедиш още, по-чувствително: ще четеш нов вестник „Веслец“⁵ във Враца — „демократически лист“ — и едно отворено писмо „притурка“ на „Дело“⁶ уж по македонските работи. И ще ме видиш какъв ще дойда във Видин. Но тъкмо ли на 1 трябва да съм там? — Не ще искам много да се бавя, Найчо, защото в чудно хубавата сега пролет не искам да затварям в къщичката си моята мила женица, около която моята сиромашия все още не ми дава възможност да свъртя кружок⁶, та тя без мен е жална-милна куквичка. А при туй и „Наш живот“ тъкмо сега се нуждае от мен.

Тук е пълно мъртвило и бездушие, та ний трябва час по-скоро да се прехвърлим с целия си корпус тук.

¹ Тъта му Симо Петров.

² Петър Симов, по това време е бил студент в Русия.

³ Тома Карайовев, адвокат, редактирал в „Прияорец“.

⁴ Д. Ризов, народняко-демократ. Като депутат е водел в Народното събрание ожесточена борба срещу социалистите. Македонски деец.

⁵ Седмичен демократически вестник, излизал във Враца от 27. III. до 14. VIII. 1902 г. под редакторството на Т. Богданов.

⁶ Страшимиров не е имал деца.

По великден ще има сигур македонски конгрес, свикан от отцепници, и в него ний непременно трябва да участвуваме: ти не можеш си представи, какво силно оръжие представлява тоя въпрос в наши ръце срещу реакцията от една страна, и срещу социалистическото буквоедство — от друга. Не можеме ли направим нещо, за да се превърнат македонските дружества във Видин, Лом, Кула и Селоградчик? Поздрав!

Твой Антон

10

Найчо,

Мислех да ти телеграфирам, но не беше възможно да съставя телеграмата на такъв тема.

Можеш ли си представи: Фердинанд позавидя на цанковистите! Тъкмо сега, когато, Данев¹ се кълне пред Бес. и² цар, че всичко в Македония се дължи на турския режим, че България върши всичко, за да уталожава духовете, тъкмо сега, казвам, става ето що:

- 1) Цончев за една само седмица прехвърля в Турция две чети от по 50 харамии;
- 2) Цончев вика Козека³ и го натоварва да протелеграфира в странство, че в София заседава тайно конгрес от представителите на революционните комитети в Македония;
- 3) Министерският съвет решава да суспендира комитета, а военният министър дига рамене и не скланя — трябва да се споразумее с паба и с царското височество;
- 4) Данев, разярен, сипе от Петербург огън и жупел;
- 5) Турция подава нота — не оная за Янкова, а нота до силите да й позволят да у с м и р и Б ъ л г а р и я;
- 6) Външното министерство знае за положително, че положението на султана в Цариград да е вече невъзможно, че той иска да отвлече вниманието и на турци и на Европа към друга посока;

7) Сведенията на външното министерство са: че Турция централизира войските си на българската граница по-т р я с к а в о, отколкото в навечерието на гръцката война — към гръцката граница и

8) Военното министерство е отдавна следило със свои шпиони и знае: в Цариград отдавна е организирана една партия начело с Ед. ⁴ паша, която партия си е турила за цел да склони султана за една по-скоро предизвикана война с България, че да се ома-ломсци тя.

Цанковистите са изгубили и ума и дума. Вчера, без съгласието на Паприкова⁵, са арестувани на границата комитетските агенти — поручици Саев и Софрони Стоянов, а заловени са и цял товар оръжия на комитета.

Положението става безобразно със своята цинична очевидност: един ефимерен комитет с един дважд по-ефимерен Козек се гаврят над българския конституционализъм, а тоя, що се крие в тази игра⁶, се лута на някъде, като ни лук ял, ни лук мирише.

Цанковистите се убеждават в правотата на Кънчевите мисли, но като хора на мътната вода тухкат се само за туй, че ще изтърват рибата.

Никога тия хора не са били тъй гнусни, както в днешното си положение!

¹ По това време Ст. Данев е бил в Русия, за да води преговори за сключване на заем.

² Нечетливо.

³ Козак (Страшимиров подигравателно го нарича Козек), чужденец, кореспондент на в. „Фосише цайтунг“ и други европейски вестници. Към края на март 1902 г. той съобщил с провокационна цел в западните вестници, че в София се състоял таен конгрес с участието на Черношев и било взето решение в Македония да се изпратят чети, за да уловят Дончо, който бил главатар на вътрешните чети.

⁴ Нечетливо.

⁵ Военен министър в кабинетите на Ст. Данев, 1901—1903 г.

⁶ Вероятно Ст. Данев, м-р председател.

Всичко туй, което ти пиша, узнах от непосредствени източници: Велчев и Харалан, които — за да изчоплят от мен истината по положението в Македония — ми правят аванси от своите тайни.

Истината е, че македонските дейци побесняват от едната мисъл за война: те са против нея, против разбъркване, защото се надяват след година на своя нога да издействуват свободата на земята си и се боят, че може да им се попречи за това, с увеличаване македонците в една война за България, а не за правдини на македонците.

Чете ли „Веслец“? Безобразно се коригира, но нали е наш и зраз? Сграшно ме е яд, че в уводната статия са осакатили най-добрата мисъл — оная за просветителната роля на демократическата партия. Аз глася в понеделник да тръгна за Видин. От Петра имам писмо: той ще си дойде тия дни.

А „централният“¹, както се види, не ще свика конгрес. Ний ще го свикаме, нали?

Ковьора забавих — лъгаха ме два дни видинчета, хем мои ученици — бога да нямат! Днеска го пращам по пощата. Костува ми цели 20 л — по 8 л метърът. То имаше и по 5 л, и по 7 л, ама като ми писа, че е за „добър демократ, файтонджия“, то рекох — и от нас може да мине.

Поздрави Балева, Мициева, себе си и демокрацията цяла.

Движдане:

Твой А. Страшимиров

11

Драгий Найчо,

Ти би трябвало да се сетиш, че аз дойдох в Княжево не за кеф и икономия, а за работа. . . Каква и по що — остави; „скръцнал съм“, защото беше време да се скръцне; дяволът не е тъй страшен, както го описват; турските власти тъй забъркаха конците след сраженията на четите и след Солунската афера,² щото малко едно сопване от страна на България действително можеше — а и можй, както виждаме — да стресне дотам Портата, щото тя просто почна с извинения спроти цял свят и наистина възпри възможните кланета.

За новото ни министерство ще ми четеш статията в „Д. пр.“³ — „Трагедия или фарс“⁴: аз мисля, че не съм писвал до днес тъй енергично. Смъртта на Делчева — за която също ще четеш в „Д. пр.“⁵ — няма никакво влияние за по-нататъшното развитие на събитията: той беше наистина завършил своето велико дело. — Кирил Христов се скарал с цял свят, та се обърна пак към мен и аз му протегнах ръка. Жал, че нямаше да плащаше, — той би имал да дава по нещо за всеки брой на „Д. пр.“ —

Туй лято, докато събитията в Македония изискват тряскава работа в София, аз няма да дойда във Видин: нито време имам за това, нито пък е в реда на нещата ние, сред огъня, който гори над главата на народа ни, да стоим като олимпийци и да говорим само за доктрините, които проповядваме, като същи доктринери. А в едни по-

¹ Вероятно се има предвид ръководството на демократическата партия, начело с П. Каравелов.

² От 15 до 18 април 1903 г. в Солун били извършени от македонски революционери-терористи — „гемиджии“, начело с Орешко, редица атентати срещу обществени сгради, банки, параходи и други обекти, с цел да се обърне внимание на европейските народи и се даде свобода на Македония. Всички „гемиджии“ геройски загинали в развалините или се самоубили. Г. Делчев водел решителна борба срещу подобни методи, които имали за резултат нечуваня репресии срещу населението.

³ „Демократически преглед“.

⁴ Статия, отпечатана в сп. „Демократически преглед“ от 17. V. 1903 г. с инициал „Х.“ и, естествено, неотбелязана в изготвения от Ал. Бурмов библиографски показалец на трудовете на Страшимиров за Юбилейния му сборник, 1931 г. Страшимиров остро и смело критикува Фердинанд във връзка с политиката му по Македонския въпрос, свалянето на д-р Данев и образуването на чисто дворцов кабинет от Р. Петров — Д. Петков.

⁵ В бр. 17 от 17. V. 1903 г. на сп. „Демократически преглед“ (където е поместена и статията „Трагедия или фарс“), на стр. I и II е поместен некролог за Г. Делчев.